

אניסות והמרות דת בקרב יהודי אפגניסטן

ואיראן

במאות התשע-עשרה והעשרים

הקהילות היהודיות הקדומות באפגניסטן, ולצדן כיתות קראיות וכיתות אחרות הלכו והתפצלו והתרחקו מן היהדות הנורמטיבית. הן היו גדולות במניין בימי הביניים, אך לאורך הדורות ובעיקר לאחר הכיבוש המונגולי מספר היהודים באזור הלך ופחת ורק שרידים נותרו. הסיבות העיקריות להיעלמותן של הקהילות היו השמדה פיזית, מגיפות ועקירה למקומות יישוב אחרים. בצד כל אלה פעל עליהן תהליך מתמשך של התאסלמות וטמיעה בחברה שבה חיו ופעלו. צאצאיהן של הכיתות שפרשו מן היהדות הנורמטיבית ביקשו לשוב אל חיק היהדות לאחר דורות של ניתוק, אך ראשי הקהילות ובראשם גאוני בבל פסלו אותם לבוא בקהל ישראל מחשש לממזרות ואלה נטמעו בחברה המוסלמית, כפי שמעידים מקורות מוסלמיים וקראיים. שבטי הפושטו באפגניסטן, המונים מיליונים, הם מוסלמים סונים אך שומרים עדיין על מסורת שלפיה הם צאצאי עשרת השבטים שגלו ועקבותיהם אבדו. תהיה הסיבה אשר תהיה, האסלאם אימץ אל חיקו יהודים רבים הן בכוח הזרוע והן באמצעות פטור ממסים או ביטול האשמות פליליות במחיר התאסלמות¹.

בצל האסלאם השיעי

תופעות של המרות דת בקרב יהודי אפגניסטן ידועות לנו החל מן המחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה ואילך. האסלאם של איראן נהג בנוקשות רבה לכפיית האסלאם השיעי. על יהודי העיר משהד הקדושה וכן בערים אחרות באיראן נגזר לקבל בכפייה את האסלאם. רע ומר היה גורלו של מי שהתאסלם באמירה 'אין אלוהים מבלעדי אלוהים ומחמד שליח האלוהים' וחזר בו או נתפס כשהוא מקיים את מצוות היהדות. יהודי שהמיר דתו נחשב לאדם חדש וכל חטאיו מן התקופה הקודמת נמחקו. האסלאם הסוני של אפגניסטן היה פחות נוקשה כלפי היהודים. הנוסע אפרים ניימרק, שביקר באפגניסטן בשנת תרמ"ה (1885), מביא עדות של עד ראייה:

¹ יהושע-מנדהי ישראל, עמ' 17-23; 88-95. נמט אוללא-אפגנים, עמ' 5-25.

"את אשר ראיתי בעיני אגיד, כי האפגני [הלא יהודי] ישנא את הפרסי [השיעי] ויאהב את היהודי, יחוס וירחם עליו ויחשבהו לאחיו²; היהודי אשר המיר דתו לא יכופר לו כל עוון אשר חטא³

הסונים, בניגוד לשיעים, לא ראו בהמרת הדת דרך למחיקת פשעים. לימים חל שינוי גם בקרב הסונים של אפגניסטן ויהודי שנדון למוות יצא נקי מכל חטא אם קיבל על עליו את עול האסלאם הסוני⁴.

הקהילה האפגנית של ימינו ייסודה בעיקר מהגירתם של אנוסים שנאנסו לאסלאם השיעי בפוגרום הדמים של פסח שנערך ביום י"ב בניסן תקצ"ט (26 במארס 1839) בעיר משהד שבצפון-מזרח איראן, לא הרחק מן העיר הראת שבאפגניסטן. ביום זה או בסמוך לו חל באותה שנה יום 'העשורא', יום האבל של השיעים על הירצחו של עלי אבן אבו טאלב, חתנו של מוחמד, בשנת 661 באל-כופא שבעיראק. לפי אמונתם הוא וצאצאיו הם היורשים החוקיים של מוחמד.

אונס היהודים נפתח בעלילת-דם. היהודים הואשמו בביזוי זכרו של ריזא עלי והשוואתו לכלב. בתעודה משנת תקצ"ט שהובאה על ידי האנוס סמאד אקא בן יוסף דילמני⁵ מסופר על רציחתם של 36 יהודים ועל ביזה בבתי היהודים. כמה מבנות היהודים נלקחו לביתו של אימאם ג'ומעא וחזרו לבית הוריהן לאחר מותו. 30 ממנהיגי הקהילה נעצרו והובטח להם שישוחררו אם יקבלו את האמונה המוסלמית שיעית יחד עם כל הקהילה. 110 שנים חיו יהודי משהד חיי אניסות תוך שמירה מלאה על זהותם היהודית⁶. שנה לאחר הפוגרום החלו אנוסים רבים לחמוק ממשהד⁷ וכעדותו של הנוסע אפרים ניימרק:

² הוא רומז למסורות השבטים האפגנים לגבי מוצאם מ'בני ישראל', ראה יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 25-17.

³ ניימרק-מסע, עמ' צט.

⁴ ראה על כך להלן.

⁵ יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 105 ואילך.

⁶ פירוט נרחב על פרשה זאת והשלכותיה ראה יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 96-152.

⁷ מולא מתתיה גרג'י מבקר בביקורת סמויה את הנותרים שבחרו חיי אניסות במשהד לעומת הפליטים שנטשו את האסלאם: "היראים את דבר ה' נסעו ממדינת [עיר] משהד ובאו להראת...". גם הוא עצמו היה בין הפליטים שהגיעו ממשהד להראת. בתעודה אחרת שנכתבה על ידי הנשארים במשהד נאמר, לעומת זאת,

"רבים מהם נשמטו אחד אחד להראת הסמוכה שמה דרך שנים-עשר יום... בעיר הראת...ישנם כשלוש מאות בתי יהודים (כ-1,500 נפש), רובם מפליטי משהד, ומהם אשר באו משאר ערי פרס. עת באו שם המשהדים בשנת ת"ר [=1840, שנה לאחר אינוסם במשהד] מצאו שם כעשרים בעלי בתים"⁸

בואם של המשהדים להראת שבאפגניסטן הפיח ביהודי הראת רוח חדשה, הן כלכלית והן רוחנית. עד מהרה היו מנהיגיה הרוחניים של הקהילה הרבנים מולא מתתיה גרג', מולא יוסף גול, אגא יהודה כהן ואחרים בין הבאים היו יהודים אמידים שהשפיעו על אורח חייה של הקהילה והנהיגו אותה. שמונה-עשרה שנה לאחר בריחתם של אותם אנוסים להראת שבאפגניסטן ושיבתם לחיים יהודיים גלויים, פלשו צבאות השאה הפרסי נאסר א-דין אל אפגניסטן. העיר הראת הובאה במצור ובשנת 1857 נלכדה בידי חילות פרס. עד מהרה הסתבר שהפרסים אינם שוכחים את חטאם של האנוסים שחזרו ליהדות. ביום ט"ו בשבט תרי"ז (1857) פורסם צו המגלה את האנוסים ששבו ליהדותם בעיר הראת אל משהד שממנה ברחו. ההגליה נעשתה בהתראה קצרה ביותר בעיצומו של החורף הקשה. מולא מתתיה גרג' מתאר בכרוניקה שלו בעברית צחה⁹:

נפלו [=התנפלו] עלינו נוגשים. מכים מכת הרג ואבדן לאמור, צאו מבתים, כי כן נגזר מאת המלך. והוציאו את הכול, אנשים ונשים וטף, ממקומם ולא נשאו פנים לא לזקן ולא לנער ואין חומל ואין מרחם, ותיהום כל העיר מזעקת עניים ויתומים ולא הספיקו לקבוצ ממונם ולהכין צידה. ובמשך ג' ימים הוציאו את כולנו חוץ לעיר, למקום הנקרא מוסלא, ויום י"ט לשבט הסיעו אותנו משם" [על גמלים שאת שכרם שילמו היהודים]. וקרוב לשלושים יום היינו בדרך וסביבנו גייסות גויים וגם משמים היה שלג וברד וקור וכמה נפשות גועו בדרך מרוב הקרירות ומחוסר לחם וכמה צרות אשר לא יסופר.

"חלק אחר מהיהודים שקיוו לעזרת ה' נשאר במשהד" (יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 110).

⁸ על פרשה זו של בריחה להראת ראה ניימרק-מסע, עמ' פח-צג; בן-צבי-מחקרים, עמ' 333-334; גרג'-קורות זמנים, עמ' 143.

⁹ ראה יהושע, עמ' 109-110.

עדות כתובה אחרת היא של בנימין בן כה"ר ח' גאני יצו בצל חזק, שנכתבה בפרסית-יהודית וכאן מובא תרגום התעודה:

במועד סוכה שנת תרי"ז [1856] לכד הסועף [האויב השיעי הפרסי] את הראת בעוונותינו הרבים צוה (ב)תאריך ט"ו בשבט שנת תרי"ז [1857] שבית ישראל (אשר ב)הראת אלה שנסעו ממשהד ומשאר המקומות, סביבות הראת, (על) כולם גזר גזירה והולך למסלא נקודת ריכוז ליד הראת], סדום ועמורה [מלת קוד למשהד ומקומות מקוללים אחרים]. בי"ט בשבט נסענו ממסלא-סדום באלו קשיים: כל הארץ והשמים מקור השלג והגשם היו דבוקים זה בזה. [גם] הנוכרים בכו על מצבנו. כמה בעלי מומים [עאג'ז – עיוורים], גרים, טף, עניים וזקנים [מתן] מרעב וצמא (?) וקור וטורח הדרך ופחד חיל הגייסות [ונרמסו מתחת] הסוסים אשר לא יבינו לשון, השיבו בדרך הזאת את נפשם לאל. בימי צאתנו מירושלים נבוכדנצר וארדיינוס (!) וקיצר מארבע רוחות מחנה ישראל [עמדו] באלו ביזיונות שלמים. כעבור עשרים יום באנו למשהד נכנסנו לבאבא קדרת סדום [מחנה ריכוז ליד משהד]. במשך שנתיים היינו בתוך באבא קורבת (!). כלינו הן מרעב [והן] מפחד העבדות וגם ממחלה קשה. הודו לאל יתברך, עד משך שנתיים רצופות (?) עדת ישראל היינו כלואים (?) בתוך באבא קורבת סדום ועמורה. אחרי שנתיים השם יתברך ברחמיו הרבים נתן תשועה טובה מסדום ועמורה זה (כ)בימי צאתנו מארץ מצרים יצאנו ביד רמה. מן באבא קורבת סדום יצאנו ביום ב' בשבת י"ג בטבת שנת תרי"ט וביום כ"ה בשבט הגענו לתוככי הראת [ב]בריאות ושלו. יהי רצון השם יתברך לא יתן עוד את הראת זו בידי אויב [פרסי] עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים [בראשית מט, י] ונזכה לחזות גואל הנכבד ונעלה לירושלים קריה נאמנה בשמחת בית אלהינו במהרה בימינו אוי"ר [אמן וכן יהי רצון]¹⁰.

הסבל הנורא שפקד את הגולים גרם למותם של כמה מהם. גולים אחרים שחששו לחייהם ולחיי משפחתם הודיעו על כוונתם לשוב לחיק האסלאם השיעי. מולא מתתיה גרג'י מספר על כך בכרוניקה שלו:

¹⁰ הגולה בנימין בצל העלה על הכתב את החוויות הקשות שלו. הוא אינו מספר על מעורבותם של האנגלים לשחרור היהודים ממחנה הריכוז והחזרתם להראת. ראה בן-צבי-מחקרים, עמ' 332. לוי-גירוש הראת.

וכמה בני אדם המירו את דתם בדרך מרוב הצרות ובעוונותינו נתקיים
בנו 'מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה' (דברים לב, כה) 11¹¹.

סאת הסבל לא נסתיימה עם הגיעם לפרברי משהד. הם הוכנסו למחנה ריכוז
בשם באב קודרת "מקום צר ובית כלא, והיינו שם לחרפה ולביזיון" 12¹²

יהודי איראן ואפגניסטן היו בעלי אוריינטציה בריטית ברורה. הם סייעו לסוכנים
בריטים שפעלו באזור, סייעו בשחרור שבויים בריטיים, הפגישו את הסוכנים עם
מנהיגי דת ופוליטיקאים מקומיים ופעלו גם כמורי דרך. לאחר הפוגרום במשהד,
מביע אחד האנוסים את אהדתו לבריטים ואת תקוותו שהישועה תבוא
מהאנגלים על תעודה שנכתבה על גבי כריכת סידור תפילה:

"ראשית ירחם עלינו אלוהים, שנית, במהרה יבוא המלך המשיח; ושלישית יבוא
האנגלים ויגאלו אותנו מגלות ישמעאל הזאת" 13¹³.

ביום 19.3.1858 מפרסם ה'ג'ואיש כרוניקל' הלונדוני איגרת מיום 12.5.1857
ששיגרו המגורשים לקהילה היהודית בטהראן, ובה הם מבקשים אותם לפנות
לעזרת חצר המלכות הפרסית. הם מספרים באיגרת על הזוהמה במחנה, הקרוי
בפיהם 'ראבאט באבא'. הם חיים על לחם צר ומים לחץ. כמה מן הגולים
התפרנסו משאיבת מים והיו קרוב להתעללויות. על המגורשים נאסר להיכנס
לעיר משהד, שלמרות הסכנות קהילתה תמכה בהם ככל יכולתה. הגולים מעלים
חשש שאם לא ישוחררו מכלאם, הם עלולים להימכר לעבדים או להיות מוצאים
להורג.

נראה כי בשנתיים הקשות הללו נפטרו 300-400 מהמגורשים מהראת –
ממחלות, מרעב, מהקור העז ומידם הקשה של שוביהם. כל אימת שנפתחו
שערי המכלאה והוצאה גופה של נפטר נוסף נדרשו המגורשים לשלם כופר נפש

¹¹11 ראה גרג'י-קורות זמנים, עמ' 144. גם גרג'י אינו מזכיר את חלקם של האנגלים
בשחרור היהודים והחזרתם להראת..

¹²12 ראה גרג'י-קורות זמנים, עמ' 144.

¹³13 הדגשה שלי – בצ". ראה בן-צבי, עמ' 325.

בשיעור 15,000 טומאן, שהם 7,500 שטרלינג, לפי שער הימים ההם, סכום עצום שלא היה ברשותם.

בעקבות איום פלישה בריטית לבושר שבמפרץ הפרסי, נסוגו הפרסים מהראת שבאפגניסטן. בהסכם הפינני של הראת נכתב סעיף הדן גם בשחרורם של הגולים היהודים ללא תשלום כופר. קולונל טיילור, הנציב הבריטי בהראת, היה ממונה על הפינני של הצבא הפרסי ופעל רבות להחזרת היהודים שאותם הכיר היטב. סולטאן אחמד ח'אן, יורש העצר ומושל הראת, סירב לאפשר ליהודים לחזור לעיר הראת בתואנה שהם בוגדים. כדי לסבר את אוזנם של הבריטים הוא טען שאין להחזיר את המגורשים בשל אילוצים כלכליים. כעבור שנתיים קשות ביותר שרבים מתו בהן, הותר ליהודים במחנה הריכוז במשהד לשוב להראת בחסות בריטית¹⁴. שני שליחים מקרב אנוסי משהד – כרבלאי אסמעיל רחמאני ואבא עבדול רחמן אהרן – יצאו לטהראן בניסיון להשיג את שחרורם של הגולים. בשובם למשהד הביאו עמם איגרת מן השאה נאצר א-דין, הפוקדת על מושל ח'וראסאן במשהד לשחרר את הגולים, אך המושל סולטאן מוראד מירזה סירב להיענות לפקודה המלכותית. המושל הודח ובמקומו נתמנה סולטאן אחמד ח'אן. הבריטים הפעילו לחץ על סולטאן אחמד ח'אן, וכך יכלו הגולים המשוחררים לחזור לבתיהם בעיר הראת לאחר שנתיים קשות מנשוא¹⁵.

כותב על כך רבה של אפגניסטן, מולא מתתיה גרג'י, שהיה בין הגולים:

"עד משך שנתיים רצופות עדת ישראל היינו אסורים... אחרי שנתיים, ה' יתברך ברחמיו הרבים, נתן תשועה טובה... מן באבא קרב-סדום¹⁶ יצאנו ביום ב' בשבת [יום שני בשבוע], י"ג בטבת שנת תרי"ט [1859] וביום כ"ה בשבט הגענו לתוככי הראת בבריאות ושלום"¹⁷.

¹⁴ ראה: W.J. Fischel, Mulla Ibraim Nathan (1816-1868), Jewish Agent of the British during the First Anglo-Afghan War, *HUCA*, XXIX (1958), pp. 331-375. וראה פישל-הודו, עמ' 176-201; לוי-גירוש הראת.

¹⁵ לוי-גירוש הראת, עמ' 87-89.

¹⁶ במסורת של יהודי אפגניסטן ושל אנוסי משהד זכתה העיר משהד לכינוי גנאי 'סדום'. ראה לעיל הערה 10; בן-צבי-מחקרים, עמ' 331-333.

¹⁷ ראה נוסח מקוצר של "קורות זמנים" (הכרוניקה של מולא מתתיה גרג'י) בתוך:

בהראת חידשו המגורשים את פולחנם כמימים ימימה ושבנו ליהדות שלימה¹⁸.

מיסיונרים נוצריים במאה התשע-עשרה

פינותיה הנידחות של אסיה היו כספר חתום לנוסע האירופי במאה התשע-עשרה. מעטים העזו לחדור למרכז אסיה, בשל סכנת חיים שהייתה כרוכה במסע לאזור פראי זה. לאזור הגיעו בעיקר מיסיונרים, שדבקותם הדתית גברה על הסכנות. המומר (ממוצא יהודי) יוסף וולף, שימש בצד פעילותו המיסיונרית, גם כסוכן בריטי, שנשלח למשימות בעלות אופי מדיני-מודיעיני. המזרחן המומר ממוצא יהודי ארמיניוס ומברי, ששמו המקורי היה הרמן במברגר, התחזה לדרוויש וניצל את ידיעותיו בשפות הפרסיות והשפות הטורקיות גם לצורך התחזות אך בעיקר לצורך מחקריו הבלשניים והאנתרופולוגיים. בין השאר היה לו רקע נרחב בלימוד התלמוד ידיעה של לשון הקודש והיכרות מקיפה של כתבי הקודש העבריים. הרקע היהודי של וולף ושל ומברי העניק להם את חסותן של הקהילות היהודיות באזור¹⁹. למיטב ידיעתנו, אף לא יהודי אחד התנצר בשל פעילות מיסיונרית. בספרים שכתבו ומברי ו-וולף תיעדו את רשמי המסע שלהם ודיווחו על חייהן של הקהילות היהודיות בזמן ביקורם. יוסף וולף מצא בשנת 1832 – 50 משפחות יהודיות (כ-250 נפש) בעיר קאבול. היהודים עסקו בייצור אלכוהול. משנמנע מהם לייצר אלכוהול הם חזרו למשהד, ללמדך שמדובר באנוסים שחזרו ליהדותם בקבול ושבנו למשהד כדי לחיות מחדש חיי אנוסים. שנים אחדות לאחר אינוסם של יהודי משהד מבקר שם המיסיונר יוסף וולף וממליץ לאנוסי משהד לפנות לטר משה מונטיפיורי ולבקש את עזרתו. הוא מציין כי בשנת 1831, 8 שנים קודם גזירת השמד, היו יהודי משהד פעילים בחייה הרוחניים של סביבתם המוסלמית ואף התקיימה ביניהם גם תנועה צופית²⁰.

וולף מספר כי ראש המסגד הראשי במשהד התיר לאנוסים לצאת את העיר רק לאחר שקיבל מהם סכום גדול כשוחד. ומברי שנדד במרכז אסיה פגש בהראת

גרגי, "עונג לשבת" (הכרך כולל גם את ספריו "תהלות דוד" ו"בית המקדש"), ירושלים

תרע"ג (1913), דף אחרון.

¹⁸ על תולדותיה ואורח חייה של הקהילה, ראה בהרחבה אצל יהושע-מנחם ישראל.

¹⁹ ראה וולף- יהודים (1835).

²⁰ ראה יהושע-מנחם ישראל, עמ' 26, 48, 100, 104, 123.

בין השאר סוחרים ה'ג'דידים' – המוסלמים החדשים המשהדים – שנדדו לצורך מסחרם בין משהד להראת. במשהד התנהגו כמוסלמים ובהראת כיהודים וכך חוזר חלילה. הוא מתאר פגישה מעניינת בהראת:

בדרך שובי מסמרקנד פגשתי בהראת [שבאפגניסטן] יהודי, ששיער כי אני חוקר עתיקות ועל כן הציע לפני חפצים שונים. אחר כך נוכח כמובן כי טעה, אף על פי כן ביקרני תכופות במלוני ומפיו שמעתי דברים מעניינים על בני אמונתו בח'וראסאן [=צפון מזרח איראן, מערב אפגניסטן והמדינות המוסלמיות שבדרום מרכז אסיה] ובאסיה התיכונה. לימים פגשתי במשהד. וכשראיתיו קראתי לו: "יהודי מה שלומך?" האיש נדהם ואמר: "למען השם, כאן אסור לך לקרוא לי יהודי, כי כאן מוחמדי אני. ואם לא אשחק תפקיד כזה אבדתי" ²¹.

פרשת המרתו של יצחק נעמת (1897)

מולא מתתיה גרג'י מביא בכרוניקה שלו פרשה טראגית של יהודי שהמיר דתו ולבסוף שילם בחייו. גרג'י אינו מביא את הרקע להמרה. כך כותב גרג'י:

הלך יצחק נעמת והמיר דתו ורצו ישמעלים ²² להוליך [גם] אשתו ובניו לדתיהם [=להמיר דתם לאסלאם הסוני] והוציאו הקהל הוצאות ושוחד והיצילום ²³.

גרג'י מוסיף ומציין כי בסוף חודש תמוז של אותה שנה הותקף המומר ²⁴ על-ידי שודדים ובמשך חמישה ימים היה שרוי ללא הכרה. היו אלה ימי חרדה לקהילה מחשש שמותו של יצחק נעמת יביא לפוגרום ביהודים שיתלו בהם את סיבת מותו. לאחר חמישה ימים מת יצחק נעמת. מספר גרג'י:

²¹ 21 ראה ומברי-מסעות (1865) (ואצל יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 123).

²² 22 כינוי זה ייוחד למוסלמים. הנוצרים, לעומת זאת, נקראו 'ערלים' (כלומר לא נימולים).

²³ 23 גרג'י, עמ' 151.

²⁴ 24 אין לדעת אם רוצחיו של נעמת היו יהודים קנאים, מוסלמים קנאים או נקמת דם.

ביום ד', כ"ח לחודש תמוז ה'תרנ"ז (1897) והגויים בעצמם באו ורחצוהו ויקברוהו ולא עזבוהו ביד היהודים לפי שהיה מומר²⁵.

גרג'י מביא את סיפור מותו של המומר רק משום שלדעתו אירע נס והמוסלמים לא האשימו את היהודים במותו של המומר.

כנגד גירסתו הלא מפורטת של גרג'י, המייצגת את השקפת המיסד היהודי, עומדת גירסת המשפחה, שאותה שמעתי מבן המשפחה מר פנחס נעמד, שהלך בינתיים לעולמו:

"יצחק נעמת עסק בסחר עתיקות בעיר הראת. באחד הימים מכר למוסלמי כלי כסף. לאחר שהמוסלמי בדק את הכלי, חזר למוכר והאשים אותו שהכלי אינו עשוי כסף אלא הוא מצופה כסף בלבד. התפתחה תגרה בין המוסלמי ליהודי. במהלכה מת המוסלמי ויצחק נעמת נעצר באשמת הריגתו. הברירות שעמדו אז בפניו של יצחק נעמת היו: 1. להיתלות בפומבי; 2. לשלם כופר נפש בסכום עתק; 3. להמיר דתו, להיות בכך איש חדש ובכך להציל את חייו ממוות ואת קופת העדה מחסרון כס.

הנהגת העדה שידעה בעבר חיי אניסות, דגלה בתפיסה 'ישראל אף-על-פי שחטא ישראל הוא' (סנהדרין, מד: א), כלומר הצהרת ההמרה היא בגדר חטא אך אינה מוחקת את המומר ממצבת העם היהודי. קהילה שעמדה במבחן של אניסות חייטה בתקווה שהמומר ישמור בסתר על מצוות היהדות וכשיתאפשר לו ישוב ליהדות שלימה".

מוסיף ומספר פנחס נעמד:

"חודש לאחר המרתו חל יום הכיפורים²⁶. יצחק נעמת שביקש להתפלל עם כל עדת ישראל הגיע בחשאי לבית הכנסת. מוסלמים שראו אותו הלשינו עליו ובאו קנאי דת מוסלמים והרגו אותו בזמן התפילה. המוסלמים ביקשו לקבור אותו כמוסלמי והקהילה היהודית ביקשה להביאו לקבר ישראל. לאחר משא ומתן בין הקהילה היהודית לבין הנהגת המוסלמים נקבע שייקבר בקבר מבודד, שאינו בחזקתם של היהודים ואינו בחזקתם של מוסלמים. לאחר שנים עלה אחד מבניו

²⁵ גרג'י, עמ' 151.

²⁶ גרג'י מציין תאריך אחר – חודש תמוז.

של יצחק נעמת לארץ ישראל והעלה עמו את עצמות אביו והביאן לקבורה על הר הזיתים בירושלים"27.

מומרים מתים במגיפת דבר (1892)

בשנת תרנ"ב (1892) פקדה את אפגניסטן מכת דבר, שהביאה למותם של אלפי מוסלמים ופגיעתה הייתה קטנה יותר בקרב היהודים, שהקפידו על רחצה, טהרה ונטילת ידיים. כותב על כך גרג'י בכרוניקה שלו:

"סוף חודש שבט [תרנ"ב-1892] מתו ג' [=שלוש] נשים ושני אנשים מומרים²⁸."

במקום אחר בכרוניקה הוא מציין:

ומתו כמה אלפים מן הגויים אבל ת"ל [=תודה לאל] בתוך היהודים לא היה [הדבר] כ"כ [=כל כך] חזק, אבל מתו כמו ה' נשים.

בשתי ההודעות מדובר בחמישה נספים. יש להניח כי 'שני אנשים מומרים' היו כנראה נשים מומרות, שמן הסתם נישאו למוסלמים והמירו דתן²⁹. השאלה שראויה להישאל: האם היו מומרים או מומרות נוספים שלא מתו במגיפה?

המרות-דת במאה העשרים

אבא נעמד מבית שמש מפעילי העדה האפגנית בהראת, שהלך בינתיים לעולמו, סיפר לנו על שלושה מקרים של המרת דת הזכורים לו משנות השלושים של המאה העשרים:

²⁷ ריאיון עם פנחס נעמד בביתו בחולון באוגוסט 1980.

²⁸ גרג'י, עמ' 156.

²⁹ היו רווקות מתבגרות, שלא מצאו את זיווגן בגיל רך [12-13] ונחשבו לח'אנה מונדה [נשוארות בית – בתולות מזדקנות], שייעדו אותן כאישה שנייה או שלישית, או ייעדו אותן לאלמן זקן או לבעל מום (ראה יהושע-מנדהי ישראל, עמ' 394).

(1) יוכבד משהדי, רווקה שהגיעה לפרקה ולא נמצא לה גואל בקרב בני הקהילה, נעתרה לחיזוריו של מוסלמי, התאסלמה ונישאה לו.

(2) שוליית קצבים יהודי שיחק משחק מסוכן עם שוליית קצבים מוסלמי שעבד בחנות סמוכה בשוק כשסכין קצבים בידו. אגב משחק כרת הנער היהודי את אפו של הנער המוסלמי. קמה מהומה בשוק והנער היהודי הובא למעצר. הוריו של הנער שחששו לגורלו פנו לקאדי וביקשו שיאסלם אותו ובכך יציל את חייו של הנער. הקאדי איסלם את הנער ואימץ אותו לבן. לאחר שנרגעו הרוחות וחלף זמן, שיחדו הוריו של הנער את הקאדי, חילצו את בנם והעלו אותו לארץ ישראל, שבה חזר ליהדותו.

(3) צעיר יהודי שהסתבך בפלילים (תופעה נדירה בקהילה), ביקש להתאסלם לפני שיושלך לכלא וזאת מחשש שידם של אסירים מוסלמים בכלא תהיה בו. לפי גרסה אחרת חשש הצעיר ממאסר כדי לא לפגוע בתדמיתה של הקהילה היהודית שהקפידה על שמירת החוק. לימים עלה הצעיר לארץ וחזר ליהדותו³⁰.

סיפר לנו רבה האחרון של הראת, הרב משה נעמד, על המרת דת מרצון בשנות השבעים של המאה העשרים: נערה יהודיה התאהבה בצעיר שיעי, שסחר עם אביה בעיר הראת. הזוג נסע בחשאי לקאבול ונישא שם בפני בית-דין מוסלמי, לא לפני שהנערה חתמה על הצהרה כי התאסלמה מרצונה החופשי. הניסיונות להחזירה למשפחתה עלו בתוהו. לבני הזוג נולדו שלושה ילדים. כאשר פלשו הרוסים לאפגניסטן בשנת 1979 הוצא הבעל המוסלמי להורג באשמת ריגול והאישה נישאה לאחי בעלה³¹.

³⁰ סידרת ראיונות של המחבר עם אבא נעמת בשנים 1975-1974. ראה תעתיק ההקלטה במכון ליהדות זמננו, המדור לתיעוד בעל פה מס' ק/886-9; 733-745. בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים הושלכו יהודים לכלא בהשפעת הסוכנים הנאצים שפעלו באפגניסטן. היו יהודים שמתו בכלא מחמת עינויים. יהושע, עמ' 208 מובא סיפור עלילת דם; בעמ' 232, שם, 46 יהודים הואשמו באחזקת יין; בעמ' 246-250, שם, מובא סיפורו של אסיר ציון שמואל שבתאי דדש, שהושלך לכלא במשך 15 שנים בעוון סיוע לא חוקי ליהודים.

³¹ 31 ראיון עם הרב משה נעמד, שעלה ארצה לאחר הפלישה הסובייטית. הריאיון נערך בביתו בתל-אביב ביום 5 בספטמבר 1984.

סיפר לי הפתאני עות'מאן עבד אל רחים ח'אן בביקורו בירושלים ביום 13.7.95, כי בשנת 1995 פגש בקאבול יהודי בשם בצלאל שבתו היפהפייה נישאה למוסלמי ובצלאל סירב לעזוב את קאבול כל עוד בתו חיה שם.

התמונה העולה מן המאמר מצביעה על כך שכמעט כל המקרים של המרת הדת נעשו מתוך איום וכפייה ורק במקרים הספורים של קשרי נישואין של בת ישראל למוסלמי הם נעשו מתוך שיקול אישי. יהודי אפגניסטן היו קשורים בטבורם לתורת ישראל ולדת ישראל והרבנים שלטו על קהילתם ביד רמה³²